

РЕАЛИТИ-ШОУЛАР ОММАЛАШУВИ ВА АСОСИЙ МАВЗУЛАР

Хуршидабону Назарова

ЎзДЖТУ тадқиқотчиси

XIX асрнинг ўрталарида телевидение пайдо бўлганидан сўнг тележурналистиканинг ниҳоятда хилма-хил жанрлари пайдо бўла бошлади. Бу жараён айниқса, Ғарб давлатларида фаоллик билан кечиб, молиявий даромад олишга бўлган интилиш бир биридан антика йўналишдаги теледастурлар пайдо бўлишига олиб келди. Реалитик телевидение, реалити-шоу дастурларининг фаол оммалашушига ғайриоддий сюжет, ўзига хос қурилиш дизайни, жанр хусусиятлари ва илгари қўлланилмаган махсулотнинг бадиий ва ифодали воситалари ҳам ёрдам берди. Янги экран тасвири жамоатчилик ва профессионал муҳитда кенг резонансга сабаб бўлди. Шундай қилиб, телевидение тарихида аввал кўрилмаган дастурнинг бутун дунё бўйлаб тарқалиши учун асос яратилди.

Рус олимаси С.Уразова реалити ТВ ҳақида шундай ёзади: “Агар янги жанрга ишлаб чиқарувчи – профессионалларнинг ўзида кизиқиш уйғотмаганида Реалити ТВ бу қадар оммавий тус олмас, чинакамига глобал равишда тарқалмаган бўлар эди. “Big Brother” дастури 1999 йилда Нидерландияда биринчи марта пайдо бўлганидан сўнг, (“Endemol” компанияси) тез суръатлар билан кўпая бошлади, чегаралар ва қитъаларни кесиб ўтди, баъзан трансформациялашиб, “юзини” таниб бўлмас даражада ўзгартирди. Бу орқали қонунийликни мукамал ифодалаб берди”³⁰.

Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йилларида ОАВ у қадар эркин фаолият юритмаганини ҳаммамиз яхши биламиз. 2017 йилга келиб, Ўзбекистон сиёсатида шаффофлик, очиқлик атамалари қўлланилиб, матбуот ва оммавий коммуникациялар йўналишида ҳам сезиларли ўзгаришлар юз бера бошлади. Бу биринчи навбатда хусусий нашрлар, телеканаллар фаолияти жонланиб қолганида яққол кўзга ташланди. Кўнгилочар жанрлар орқали омма, телетомошабинлар эътиборига тушишни истаган хусусий телеканалларда телевизион журналистиканинг замонавий, оммабоп йўналишлари кўпайди. Булар орасида реалити-шоу дастурлари алоҳида ўрин тутди.

Биринчи ўринда хусусий миллий телеканалларимизда реалити шоу йўналишининг “Шоу подглядывания” (“Яширин тарзда кузатиш шоуси”) оммалашди. Боиси олимларнинг ўрганишича, кимнидир ёки ниманидир

³⁰ Уразова С.Л. Реалити-шоу: особенности и принципы моделирования. М.: 2011. С.61.
<http://www.ipk.ru/ftpgetfile.php?id=111>.

яширин тарзда кузатишни Ер юзи аҳолисининг аксарият қисми яхши кўради. “Яширин камера” кўрсатувлари турли каналларда намойиш этилган бўлса-да, улар ичида энг муваффақиятли ҳамда бир вақтнинг ўзида муваффақиятсиз ҳам МУ5 телеканалда намойиш этилганидир. Яширин тарзда кузатиш шоусида қаҳрамонлар оддий одамларнинг ўзи бўлгани туфайли ҳам эътиборни тортади. Мавзулар ҳам жуда содда, жўн. Унинг иштирокчиси бўлиш учун алоҳида билим ва савия талаб қилинмайди. Шунчаки, яширин камера суратга олинаётган жойда бўлиб қолишнинг ўзи етарли. “ЗўрТВ” орқали томошабинлар эътиборига ҳавола қилинган “Хафа бўлиш йўқ” кўрсатуви ҳам реалити-шоунинг яширин тарзда кузатиш шоуси йўналишига киради.

Ўзбекистонда фаолият юритаётган хусусий телеканалларда бир неча мавсум ва қисмлардан иборат реалити-шоулар ҳам эфирга узатиб келинмоқда. Масалан, бир неча йилдан бери “Севимли” телеканалли орқали эфирга берилаётган “Олов пазанда” кўрсатувини олайлик. Мазкур лойиҳани реалити-шоунинг “Шоу профи”лар йўналишига киритиш мумкин. Унда кўнгилочар функциядан ташқари томошабин ва иштирокчилар учун қатор амалий афзалликлар кўзга ташланади. Унда қатнашчилар антика менюлар орқали пазандалик маҳоратларини намойиш этадилар. Бу кўрсатув аудиторияси асосан хотин-қизлар бўлиб, келинликка тайёрланаётган ёки таом пиширишни ёқтирувчи телетомошабинларнинг эътиборини тортиб келмоқда. Кўрсатув қаҳрамонлари сифатида эса оддий опа-сингиллар танлаб олингани, шоуга бўлган қизиқишни янада оширади.

Реалити-шоулар орасида бир неча мавсумдан иборат бўлган “Зирапча” телелойиҳаси алоҳида ўрин тутаяди. “Зирапча” психологик лойиҳа бўлганлиги ва ҳаётда кўп қийинчиликлар кўрган, турли табиий шароитлар туфайли тарбияси бузилган қизлар қаҳрамон сифатида танлаб олингани туфайли ҳам жамиятда жуда кўплаб баҳс-мунозаралар, тортишувларга сабаб бўлди. Кўрсатув давомида малакали психологлар қизлар билан ишлаб, уларнинг муаммоларига ечим топишга уруниши билан бирга, қатнашчилар кутилмаган турли вазиятлар орқали синовлардан ўтказилади. Телелойиҳанинг ютуғи Ўзбекистон телевидениеси тарихида ўзига хос жанрга қўл урилгани эди. Қаҳрамонлар эса бошқаларга ўрناк бўлишдан йироқ бўлган қизлардир. Вазифа эса уларни қайта тарбиялаш, руҳиятига таъсир кўрсатиш орқали ҳаётга бўлган қарашни, нигоҳини ўзгартириш. Аммо лойиҳа чет элдан тўғридан-тўғри кўчирма бўлгани, миллий менталитетимизга мослаштирилмагани туфайли кейинчалик кўплаб танқидларга ҳам учради. Масалан, кўрсатувнинг илк мавсумини тарбияси оғир қизлар билан тайёрлаб, қолган мавсумларида оддий ўзбек

оилаларида тарбияланган кизлар қахрамон сифатида танлаб олинганида эҳтимол у қадар телетомошабинларнинг меъдасига тегмаган бўларди. Назаримизда, “Зирапча” телелойиҳасида қахрамон танлашда адашилди. Фақат бир турга мансуб хотин-кизлар мавзуси ва ҳаётини экранда кўравериш салбий жиҳатларни ҳам юзага келтирди.

“Севимли” телеканалдаги реалити-шоулар асосан аёллар, хотин-кизлар аудиториясини камраб олмақда. “Олов пазанда”, “Зирапча”дан ташқари “Менинг қайнонам генерал”, “Она қизим” кўрсатувлари ҳам аёллар учун мўлжалланган эди. Мазкур кўрсатувларнинг тематикаси ҳам деярли бир хил бўлиб, биринчи навбатда аёлларга тарбия бериш, пазандалик сирларини ўргатиш, қизларни келинликка тайёрлаш каби вазифаларни камраб олади.

Филология фанлари номзоди, доцент Н.Қосимова “Менинг қайнонам генерал” кўрсатувига баҳо бериб, куйидаги фикрларни билдирган эди: “Шу ўринда савол туғилади, айнан ана шундай реалити-шоулар жамиятда тобора кескинлашиб бораётган қайнона-келин муносабатларида янги зиддиятларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмайдами? Келиннинг оила аъзоси сифатида ҳақ-ҳуқуқлари, дам олиши, бола тарбияси билан шуғулланиши, инсон сифатида ривожланиши, касбий жиҳатдан ўз устида ишлаши борасидаги масалалар афсуски кўрсатувда умуман кўтарилмайди. Фақатгина оилада аёлнинг ўрни ҳақида гапирилиб, кўпроқ келиннинг бошқа оила аъзоларига тобе бўлиши кераклиги уқтирилади. Оилада ўғилнинг ўрни, унинг тарбияси, куёвнинг аёлига нисбатан муносабати қандай бўлиши лозимлиги, бола тарбиясида ота-онанинг ўрни ҳақида деярли сўз юритилмайди”³¹.

Ҳақиқатдан ҳам телеканаллар орқали намоёниш этилаётган реалити-шоулар асосан аёллар, маиший мавзулар билан ўралашиб қолган. Ҳолбуки, хотин-кизларимизни қайта тарбиялашга уриниш, уларга ҳатто ТВ орқали ҳам босим ўтказишдан муҳимроқ, қизиқарлироқ мавзулар тўлиб ётибди. Айниқса, бу каби телелойиҳалар чет элдан кўчириб олинишини инобатга олганда, эркаклар учун, ёки уларнинг мардлигини намоёниш эта оладиган лойиҳалар ҳам етарлича топилади. Масалан, бутун дунёга машҳур шеф-ошпаз Гордон Рамзининг “Hell's Kitchen” - “Адская кухня” реалити шоусини олайлик. Мазкур пазандачилик реалити-шоуси Американинг Fox телеканалда 2005 йилдан буён муваффақиятли тарзда эфирга узатиб келинмоқда.

Шоу реалити-шоунинг классик версиясига ўхшаб тузилган бўлиб, унда барча иштирокчилар кечаю кундуз кузатув остида бўлади. Кўрсатув “юқори

³¹ <https://nargis.uz/?p=3005,%2012.05.2020>

ҳиссиётга эгаллиги” ва ноқулай ижтимоий муҳит билан ажралиб туради. Кўпинча рақобатнинг психологик таркибий қисми бошқа жиҳатлардан устун қўйилади. Бошқа кўплаб шоулар сингари, телелойиҳанинг асосий концепцияси иштирокчилар ўртасидаги рақобатдир.

Ҳар бир мавсум 12-20 иштирокчи билан бошланади ва биринчисидан бошлаб ҳар бир эпизодда битта иштирокчи бош соврин учун курашдан четлаштирилади (камдан-кам истиснолар билан). Fox телеканали анъаналарига кўра, бош соврин катта пул, шунинг билан бирга ғолиб элита ресторанининг бош ошпази бўлиш имкониятини қўлга киритади. Барча иштирокчилар ошпазлик қобилиятлари ва кўникмаларида жуда фарқ қилади, лекин умуман олганда,

Хорижий телеканаллардаги реалити-шоуларда мавзулар хилма-хил ва топилмаларга бой. Миллий телеканаллардаги реалити-шоулар эса ижтимоий масалалар, хусусан аёллар ва уларнинг табиати билан боғлиқ бўлган мавзулар билан ўралашиб қолган. Бу эса журналистлардан янгидан-янги мавзуларга қўл уриш, ўз устида ишлаш, давр ва замон билан ҳамнафас бўлган дастурлар тайёрлашни талаб қилади.